

Aliya İzzetbegoviç'in Medeniyet Tasavvuru

DOI: 10.26466/opus.538054

*

Mehmet Özcan*

* Öğr. Gör.Dr. Mehmet Özcan, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Polatlı Sosyal Bilimler MYO.
Polatlı/Ankara

E-Posta: mehmet.ozcan@hbv.edu.tr

ORCID:[0000-0001-7350-7855](https://orcid.org/0000-0001-7350-7855)

Öz

Medeniyet kavramı son dönemlerde temel tartışma alanlarından birisi olarak karşımıza çıkar. Genellikle değişim süreçlerinden geçen toplumlarda bu tartışma konusunun önplana çıktığı görülmektedir. Toplumsal değişim sürecinde kültürlerarası etkileşimin boyutları da bu tartışmalar kapsamındadır. İnsanlık durumunun kültürel ve teknik boyutları çerçevesinde İzzetbegoviç çalışmalarında temelde medeniyet sorunsalı bağlamında çalışmalar ortaya koymuştur. İnsanın tarihsel serüveni kendini medeniyet kavramı bağlamında ifade eder. Bu kendini ifade biçimi tinsel bir tasarım içinde ortaya konulur. Burada insanın temel arayış ve gelecek tasavvurları da kendine yer bulur. Medeniyet tartışmaları felsefi ve epistemolojik düzeyde bu bağlamda en geniş anlamda bir varlık tasavvurudur. Varlık tasavvuru mikro düzlemde makro düzlemde bütün değişkenlere ilişkin bir bütüncül kavrayışın ortaya konularak insan ve toplum hayatının temel sorunlarının anlamlandırılmasıdır. Bu yönüyle insan bu temel kavrayışlar neticesinde hayata katılarak kendine bir varlık konumu edinir. Medeniyetin bu bütüncül yönü bir tarihsel ontoloji olarak kavranmasına da imkan verir. İzzetbegoviç İslam ve modernite ilişkisinin ötesinde medeniyet tartışmalarını ele alarak, İslam ve batı medeniyetlerinin insanlık için anlamını ortaya koymaya çalışmıştır.

Anahtar Kelimeler: Medeniyet, Kültür, Teknik, Aliya İzzetbegoviç

Aliya İzzetbegović's Conception of Civilization

*

Abstract

The concept of civilization has recently emerged as one of the main areas of discussion. Generally, it is seen that this discussion topic comes to the fore in the societies that have undergone change processes. The extent of intercultural interaction in the process of social change is also covered by these discussions. Within the framework of the cultural and technical aspects of the human condition, İzzetbegović, in his work, basically revealed works in the context of the problematic of civilization. The person's historical adventure is returned in the context of the concept of civilization. This form of self-expression is presented in a spiritual design. Here, the basic search and future imaginations of human beings find their place. The concept of being is the understanding of the basic problems of human and social life by introducing a holistic understanding of all variables from micro plane to macro level. In this respect, human beings gain an asset position by joining to life as a result of these basic concepts. This holistic aspect of the media also allows it to be understood as a historical ontology. İzzetbegović has discussed the civilization debates beyond the relation of Islam and modernity and tried to reveal the meaning of Islam and western civilizations for humanity.

Keywords: Civilization, Culture , Technical, Aliya İzzetbegović

Giriş

Medeniyet kavramı makro düzeyde insanlık durumu hakkında bir düşünümü gerçekleştirmek açısından temel bir değerlendirme alanı görülebilir. İnsanın tarihsel serüveninin bütünsel formu olarak; insan yaşamının bütün boyutlarını içeren bir kavramdır. Düşünce sistemleri, yaşam biçimleri, sosyo-ekonomik yapılar bireysel ve toplumsal düzeydeki faaliyetler bu alana dahil olarak görmek mümkündür. Burada medeniyetin ya da uygarlık kavramının içeriğine farklı değerlendirmeler yapmak mümkündür. Uygarlaşma sürecinin yemek yeme alışkanlıklarındaki değişime ya da savaşlarda demirden yapılmış alet ve teçhizatın kullanılmasına kadar farklılık gösteren değerlendirme boyutlarının olduğu söylenebilir. Bu çerçevede uygarlık kavramı felsefi ve sosyolojik olarak farklı tartışmalara da kaynaklık etmiştir. Yine kültürel değişme süreçlerinde kültürel kimliklerin neliği ve geleceği konusundaki politik yönelimleri belirleyen temel bir kavram olarak değerlendirilmiştir. Bu çalışma İzzetbegović'in medeniyet kavramı çerçevesinde ortaya koyduğu düşünceler üzerine bir değerlendirmedir.

Medeniyetin Anlamı

İzzetbegović'in (2011) çalışmalarında öne çıkan temel temalardan birisi de uygarlık kavramıdır. Çalışmalarında uygarlık kavramını tarihsel ve metafizik zeminde, belirli bir insan anlayışından hareketle ele alır. İzzetbegović (2011) uygarlığı alet ve kült olmak üzere iki sembole dayalı olarak değerlendirir. İnsanın tarihsel serüveniyle birlikte bu iki olgu birbiriyle karşılıklı etkileşime girmiştir. İnsanın hayatını sürdürmesi ve dünya durumu da söz konusu bu iki boyuta bağlı olarak gerçekleşmiştir. Bu boyutlar temelde biyolojik ve zoolojik alanda ortaya çıkar. Taşı avlanmak için atmak veya taşı önüne koyarak bir ruhun sembolü olarak hayatının içine katmak insanın yeryüzündeki serüveninin boyutlarını ve anlamını açığa vurucu mahiyettedir. Bilindiği kadarıyla bu durum, insan hariç yeryüzündeki diğer varlıklarda görülmeyen bir özelliktir. Nitekim İzzetbegović'in de (2011, s.84) belirttiği üzere "ilk defa kumların üzerine resim çizmesi sırf insana mahsus olarak devam edegelmiştir."

İnsan biyolojik ve manevî bakımdan tarihsel olarak alet ve kült kavramlarında karşılık bulur. Başka bir deyişle alet ve kült, insanın bahsi geçen iki boyutuna karşılık gelir. Birisi insanın yeryüzü tarihiyle, öteki ise İzzetbegoviç'in ifadesiyle "semadaki prolog" ile ilgilidir. Birisi tarih, öteki köken ve metafizik ile bağlantılıdır. Bu iki unsurun tarihsel düzlemdeki karşılığı uygarlık ve kültür kavramında ifadesini bulur. Kült kültüre, alet ise uygarlığa karşılık gelir (İzzetbegoviç, 2011, s.84). İdea ve maddeyi sembolize eden bu durum, insanın tarihsel serüvenini kültür ve uygarlık açısından ortaya koymaktadır. İnsanın tarihsel serüveninde gerek kendisi olması, gerekse kendine yabancılaşması bu kavramsallaştırma ile açıklanabilir.

İzzetbegoviç'e (2011) göre kültür, insanın yeryüzüne gelmeden önceki metafizik kökeninin dünya tarihi ve insanlık durumundaki ifadesidir. Bu başlangıç "semadaki prolog"tur. Bundan dolayı insan sürekli biçimde kökeniyle, yani başlangıcıyla ilişki içerisinde olacaktır yahut olmalıdır. Din, sanat, ahlak ve felsefe doğal olarak bu başlangıçla bağlantılı olacak ve ilgilenecektir. "Seküler bir toplumun bağrından çıkan bir sanat eserindeki metafizik ilgi bu köken çağrısıyla ilgilidir" diyen İzzetbegoviç'e (2011, s.84) göre kültür, insanın metafizik köklerini ya kabul eder ya da reddeder. İnsan ise onu ya şüphe ile karşılar ya da hatırlar. Kültür insanın dramına ve kökenine aittir. Burada dram insanın metafizik kökenden kopuşu, uzaklaşması ve yeryüzüne gönderilmesine karşılık olarak ortaya çıkan bir dilin anlam evrenidir. Bu uzaklaşma ve kopuş insanın tarihsel serüveninde belirsizlik, kaygı ve endişenin nihai kaynağı olmasından dolayı, "tüm kültür bu belirsizliğin damgasını taşır ve bunun açığa kavuşturulmasına yönelir" (İzzetbegoviç, 2011, s.84). Son tahlilde kültür, insanın metafizik yönünün karşılığı olarak tarihsel alanda ortaya çıkar.

Kültüre karşılık uygarlık kavramı maddî hayatın zoolojik bir uzantısı olarak insan ile tabiat arasındaki ilişkide tezahür eder. Bu anlamda uygarlık tarihi kısaca aletlerin tarihi olarak değerlendirilebilir (Özdemir, 2014, s.30). Bu anlamda sadece maddî ve teknik hayatın somut veçhelerinden ibaret olan uygarlık, ihtiyaçların teknik düzlemde karşılanmasıyla ilişkilidir. İzzetbegoviç'in (2011, s.85) ifadesiyle: "Burada İncil, Hamlet, Karamazov problemleriyle uğraşan insan yoktur". Bu düzlemde insan, sürünün isimsiz bir üyesidir.

Medeniyet ve Kültür

İzzetbegović (2011) kültür ve uygarlık kavramlarını dikotomik bir tarzda ele alır. Uygarlık tinsel değil teknik ilerlemenin güzergâhıdır. Burada Darwinci metodolojide tekâmül, biyolojik manada yani uygarlık düzleminde kendisine karşılık bulur. Biyolojik kuvvetin gelişmesi, mekanik ve bilinçdışı sürece karşılık gelir (İzzetbegović, 2011a, s.85). Kültür ve uygarlık arasındaki karşılaştırmada, kültürün muhatabı insanken uygarlığın muhatabı toplumdur. Kültürün hedefi terbiye ile bireyin kendine hâkim olmasıyken uygarlığın amacı bilime dayalı üretilen teknoloji sayesinde tabiat üzerinde egemenlik kurmaktır. İnsan, felsefe, sanat, şiir ve inanç kültüre aittir. Devlet, bilim ve teknik uygarlığın araçlarıdır. Bu bağlamda İzzetbegović (2011, s.88) Grek ruhu ve Roma zihnini kültür ve uygarlık arasındaki temel ayrıma örnek olarak gösterir. Romalılar medenileşmiş barbarlar oldukları izlenimine rağmen insanın tinsel kökenine ait yapılar ortaya koyamamışlardır. Roma kültür üretememiş, yüksek bir uygarlık örneği kabul edilebilir. Mayaların kültürü ise uygarlık ve kültür ikileminde kültüre ait bir dünyanın resmini ortaya koyar. Bu yönüyle eski Cermen ve eski Slavların hayatı Romalılardan kültür bakımından yüksektir. Yine tarihsel olarak tıpkı Kızılderilileri ve istilacı güçleri kültür ve uygarlık açısından karşılaştırırken istilacılar karşısında Kızılderilileri kültürel dünya içinde değerlendirir. Bu karşılaştırmada İzzetbegović'in (2011a, s.88) en belirgin ifadesi: "Uygarlık eğitir, kültür aydınlatır. Biri öğrenmeyi, diğeri meditasyonu düşünmeyi ister" şeklindedir.

İzzetbegović'te (2011) insanın tinsel kökenini esas alan ontolojik yaklaşım uygarlık sorunsalında da ön plana çıkar. Burada onun, insanın ontolojik yönünü ihmal eden tarihsel sistemler ile insanın tinsel ve içsel boyutlarını esas alan eğilimler çerçevesinde bir yaklaşım ortaya koyarak uygarlık eleştirisi yaptığı söylenebilir. İzzetbegović, dünyayı fethe yönelen dışsal iktidar arayışlarını bir anlamda dünyevî olarak görür. İnsanın içsel yönünü ruhun esaretine yol açan çıkmazlardan arındıran eğilimleri de "irfan ve maneviyat" ekseninde değerlendirir. İzzetbegović (2011, s.91) insan ve hakikat problemine duyarlı olmayan dışsal bütün yaklaşımları insanın esaret zinciri olarak mahkûm eder. Burada uygarlık insanın ontolojik kökenin çağrılarını unutarak dünya tarihini biçimlendirir. Bu yönüyle uygarlık insana karşı bir girişim olarak değerlendirilir.

İzzetbegoviç (2011) uygarlık kavramını, dışsal bir anlamda ihtiyaçlar ve araçlar arasındaki düzenlemeye karşılık olarak kullanmaktadır. Fakat o, kültürü sadece yerel bir düzlemde ele almaz. Ona göre kültürel alan insanın evrensel ontolojik dünyasıdır. Metafizik köken bu kültür serüveninde açığa çıkar. Dram ve kültürün nefes alanı bu ortak düzlemdir. Bu düzlemde uzaklaştıkça toplum ve uygarlık neşet eder. Şiirin olmadığı yerde teknik ve ütopya başgösterir (Çoşkun, 2016, s.466).

Uygarlık her konuda dışsal ve dünyevî araçsal mekanizmaların üzerine yoğunlaşır. Her durumda bu kendini bütün açıklığıyla ortaya koyar. Eğitim sadece endüstriyel ve pazar için eleman üretiminin hazırlanması anlamına gelir. İyi bir fizikçi ya da matematikçi endüstri için yararlı olabilir, fakat insanlık ve tin konusunda pekâlâ fazlasıyla kifayetsiz kalır. Bugün Fen Bilimleri bu sürecin karşılığı olarak bilimler pratiğindeki yerini almıştır (Heidegger, 2007, s.24). Tarih, sanat, edebiyat ve ahlak gibi alanlara olan ilgi de her geçen gün azalmaktadır. Bu alanlarda bilim, uygarlık düzleminde iktidar ve toplum ilişkilerinde yönetim araçları olarak istihdam edilmiştir. Eğitim bütünüyle araçsallaşmıştır. Bu nedenle eğitim, üretim ve kar cenderesinde insanî varoluşsal perspektifini yitirmiştir. Bu anlamda dünyanın uygarlık sürecine dâhil olması da tinin zayıflamasına ve geri çekilmesine yol açmıştır (Guenon, 2004, s.58). Maddileşme ve şeyleşme olgusu bu uygarlaşma alanı içindedir. Şeyleşme olgusu, dünyada ilişkilerin ve bütün bir varoluşun teknik ve pratik bir düzeyde ele alınıp sürdürülmesidir

Medeniyetin Geleceği

Modern toplumlarlarda artan okullaşmanın bütün kuşatıcılığına rağmen eğitimin temel amacı teknolojik yaşamın sürdürülmesidir. Bilindiği üzere insan yaşamının önemli bir kısmı eğitim sürecinde geçer. Bu yönüyle bilgi ve özgürlük arasındaki bağ endüstri toplumunun beklentileri ve kuşatması neticesinde kopmuştur. Bugün bilgi daha çok uzmanların ve teknisyenlerin dilindeki “veri” kelimesine dönmüştür. Modern bilim teknik faaliyetler alanı haline gelmiştir. Bu çerçevede okul sistemi homojenleştirici yönüyle ütopyacı ve toplumcu anlayışların amaçlarına uygun bir model olarak hazır beklemektedir. İzzetbegoviç’in (2011, s.95) okulu, uygarlığın bir parçası olarak gören değerlendirmesi de, aslında okulun bu boyutunu

ifşa edici mahiyettedir. Ancak zorla talim olmadığı, eleştirel düşünce tarzını geliştirdiği ve insanın manevi hürriyetine yer verdiği ölçüde eğitimin kültüre yaşamsal desteği olacaktır. Hazır ahlakî ve siyasî çözümleri takdim eden veya bunları zorla dayatan okul ortamı, kültür açısından şiddet ve barbarlık alanıdır. Böyle bir okul anlayışının özgür şahsiyetler değil, sadece robotlar yetiştirdiği söylenebilir. Buradan hareketle İzzetbegović'in (2011) okulu "belki uygarlığa katkısı olur, fakat kültürü geriye götürür" biçimindeki değerlendirmelerle eleştiri odağına aldığı görülmektedir. Modern eğitim kurumlarına ve bu eğitim mekanizmalarının işlevselliğine getirilen eleştirilere baktığımızda şunu görmekteyiz: Okulun bütünüyle "devletin ideolojik aygıtı" olarak değerlendirmesi ve "okulsuz toplum" önerisinde ön plana çıkan tartışmalar (Althusser, 2016; İllich, 2016) İzzetbegović'in düşüncelerini destekler mahiyettedir.

İzzetbegović'e (2011) göre uygarlık bir anlamda eğitimi gasp etmiştir. Başka bir deyişle uygarlık, okulun ve eğitimin gaspıyla neticelenmiştir. Esasen modern toplumlardaki eğitim pratiklerinin temel amacının da buna yönelik olduğu söylenebilir. Uygarlık, eğitim ve benzeri araçlara dayanarak homojen bir "kitle kültürü" üretme peşindedir. İzzetbegović (2011, s.95) bu ifadede geçen kültür teriminin uygarlık anlamında değerlendirilmesi gerektiğini belirtir. Yani "kitle kültürü" kavramlaştırması sosyolojik anlamda kullanılmıştır. Kültür, bireyselleşmeyi hedef alır, fakat kitle kültürü homojenliği (aynileşmeyi) öngörür. Kitle kültürü ile milli kültürün karıştırılmaması gerektiğini ifade eden İzzetbegović (2011, s.95) milli kültürün orijinal, faal ve vasıtasız olduğu değerlendirmesini yapar. Bu yorumlarında Frankfurt Okulunun sosyolojik yaklaşımlarındaki, "hürriyet homojenliğe karşı koymak demektir" değerlendirmesini paylaşan İzzetbegović (2011, s.95), modern toplumdaki kitleselleştirme mekanizmalarını uygarlığın temel bir çıkmazı olarak eleştirir. Frankfurt Okulu mensupları başta radyo, televizyon ve sinema olmak üzere kitle kültürünü üreten araçların "gündelik hayatın kolonizasyonu" işlevini gerçekleştiren ideolojik aygıtlar olduğunu ileri sürmektedirler. Onlara göre bireyin sonu ve kitelleşme olarak tezahür eden bu süreç, modern uygarlığın ulaştığı son aşamadır (Adorno & Horkheimer, 2004, s.25).

İzzetbegović (2011) uygarlık kavramını insan-mekân ilişkileri bağlamında da anlamaya çalışır. Birer yaşam alanı olarak köy ve şehirleri (özellikle modern kentleri) kültür ve uygarlık kavramaları altında yorumlar.

Köyün tabiat ile olan bağı, formel olmayan insan ilişkileri ve folklorik hayatı insanı özgürleştiren bir ortamdır. Kent insanı, bunun karşısında formel olanın, tabiat dışı mekansallığın ve kolonize olmuş toplumsal pratiğin parçası olarak sadece kitlenin içinde erimektedir. İzzetbegoviç'in (2011) bu iki mekân arasındaki karşıtlığı radikalleştirerek ele aldığını görmekteyiz. Kentleşmeyle birlikte gelişen uygarlık insanı dinden ve sanattan uzaklaştırarak ruhsal sefaletin kıyısına getirmiştir¹. Bu sürecin sonucunda uygarlık kendisi için en uygun mekân olarak kenti üretmiştir (Çelik, 2013). Teknik ilerleme insana karşı gelişen bir dünyanın yüzüdür. Son yüzyıllarda gelişen teknolojiye rağmen insanı özgürleştirmeyen bir uygarlık, insan için sadece araçları hesaplayan teknik aklı yüceltmıştır (Habermas, 2004, s.25). Bu durum “dünyanın büyüünün bozulması” olarak tanımlanmaktadır (Weber, 2011; Berger, 2001). Bu uygarlık düzleminde insan, teknik ilerlemeyle paralel bir biçimde bir suç makinesine dönüşmeye başlamıştır. Bu anlamda kentler suç ile birlikte insanın düşüşünü gösteren mekânlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Artık uygarlık insanı denen yeni bir insan modelinden bahsedilmekte, bununla da ekonomi endeksli bir hayatın tutsağı olan varlıklar kast edilmektedir. Çünkü uygarlık ekonomik süreçleri herşeyin önüne yerleştirmiştir. Üretim ve tüketim bu sahnenin kutsalları olarak insan hayatında yerini almıştır. Hatta Cox (2005) “Piyasa Tanrısı” kavramını kullanmakta bir sakınca görmemiştir. Zira çalışma ve kazanma insan yaşamının temel varoluş felsefesine dönüşmüştür. Uygarlık sahnesinde bundan kaçan her kent insanını bekleyen alan, suç alanıdır. Uygarlık için ilerleme; insan için “düşüş”tür. İzzetbegoviç (2011, s.115) bu durumun “insana karşı ilerleme” olduğunu ifade ederek eleştirmektedir. Bu perspektifte uygarlık süreci ‘düşüş olarak’ ‘cennetten kovulmanın’ devam eden güzergahıdır.

İzzetbegoviç (2011) uygarlık ve kültür ayrımı çerçevesinde insanlığın içine girdiği bu durumu yeni bir süreç olarak tanımlıyor. Ona göre insan kendi metafizik kökleriyle kültür alanı çerçevesinde bağ kurar. Uygarlık

¹Aydınlanma ve modernlik konusundaki yapılan temel eleştirilere baktığımızda pastoral hayatın sönümlenışı ve bunun sonucunda ortaya çıkan sosyal ilişkilerin formelleşmesine kaynaklık etmiştir. Romantik düşünüşün bunu daha çok insanlığın krizi olarak gördükleri ve bu yöndeki gelişmelere dönük değerlendirmeler yaptıkları görülmektedir. Bu konuda temel değerlendirme doğaya yabancılaşan insan kendine de yabancılaşır (Berlin, 2010). Edebiyat çalışmalarında da bu temanın trajik bir biçimde ele alındığı temel çalışma Goethe'nin Faust adlı eseridir. Bu çalışmanın da öne çıkardığı tinsel tartışmanın sahnesinde taşra hayatının kayboluşu ve endüstri toplumunun doğuşunun insanlık için maliyeti üzerinedir (Goethe, 2016).

alanının bu anlamda belirgin bir etkisi yoktur. Sosyal ve istatistiki göstergelere bakıldığında modern toplumdaki insanların yaşadığı sorunları daha net bir biçimde görmek mümkündür. Sanayileşmiş ve gelişmiş toplumlarda intihar oranlarındaki yükseklik ve ruhi hastalıklardaki artış, adeta gelişmişlik düzeyiyle bağlantılı bir görüntü arz etmektedir. Yine gelir ve eğitim düzeyi, istihdam ve hayat standartları oldukça yüksek olan İsveç'te ortaya çıkan intihar ve alkolizmin oranındaki artış, bu anlamda dikkat çekicidir. Örnekler daha da artırılabilir. Hatta günümüzde “dinselliğin yeniden artışı” ya da “yeniden dine dönüş”ün tartışıldığı akademik çevrelerde uygarlık temelli kent hayatının insanı psikolojik olarak boğması, anlam yoksunluğu, aşırı bencil tutumların gelişmesi, aile kurumunun sarsıntı geçirmesi, ruhsal şikâyetlerdeki artış, suç çeşitleri ve suçluluk oranının çoğalması, alkol ve uyuşturucu bağımlılığının yükselmesi gibi nedenler sıklıkla tadad edilmektedir (Yapıcı, 2007). İzzetbegović'e göre (2011, s.112) yaşanan bu uygarlık çıkmazı özünde kültür yoksulluğuna ve yoksunluğuna işaret etmektedir.

İzzetbegović (2011) uygarlık ve insan ilişkisinde ortaya çıkan durumun eleştirisini köklü bir biçimde yapar. Ona göre uygarlık ile metafizik kökenin birbirinden sürekli uzaklaşması, insanı korkunç bir felaketin eşiğine getirmiştir. Esasen İzzetbegović (2011) tarafından dile getirilen birinci “dramatik düşüş”ten sonra ortaya çıkan ikinci temel düşüş tam da burada gerçekleşmektedir. Dramatik düşüş dinî düşüncede insanın kutsal alandan yeryüzüne inmesidir. Buna yeryüzünde artan risk ve sosyal krizler de eklendiğinde düşüşün derinleşerek devam ettiği söylenebilir. Buradan hareketle İzzetbegović (2011, s.114) uygarlığın materyalist içeriğinin insana sunduğu konfor ve araçların hayatı kolaylaştırıcılığına rağmen sosyal ve istatistiki olaylardaki olumsuz gelişmelerin arttığını belirtir. Konfor ve ona dayalı olarak gelişen tüketim toplumu, insanın metafizik kökenle olan bağınyı zayıflatarak bireysel çöküşlerin kapısını aralamıştır. Değerler krizini oluşturan bu durum, ontolojik kırılmalara yol açmış, insanları hayatın manasından uzaklaştırmış, hatta varoluşun anlamsızlığını bir heyula dönüştürmüştür (Yapıcı 2009).

Modern toplum ve uygarlığın insan için ortaya koyduğu vizyon, dünyevileşme perspektifi içerisinde bir karşılık bulmaktadır. Dünyevileşme, insanın sadece bu dünya varoluşuna yönelmesi, tek gerçek hayatın bu-

rada cereyan ettiği düşüncesinden beslenmektedir. Bu durum insanın metafizik arkaplandan soyutlanarak fiziki bir dünya tasavvuruna yönelmesi anlamına gelmektedir. İzzetbegoviç'e (2011) göre insanın yeryüzünde köklerinden uzaklaştırılarak ele alınması ve buna göre insan ve toplum modeli geliştirilmesi felsefi olarak da eleştirilmiştir. Aslında Batı düşüncesinin ortaya çıkışında da bir yönüyle bu eleştiriler etkili olmuştur. Batı felsefesi ve sanat dünyasının önemli isimlerinin uygarlığın en gelişmiş bölgelerinden çıkmış olması da manidardır. İzzetbegoviç (2011, s.117) kötümser felsefenin daha çok uygarlığın kalkınmış ve müreffeh bölgelerinden çıkıyor olmasını da bir kriz alameti olarak görür. Bilim adamları olayların dış görünüşünden hareket ettikleri için genellikle iyimserdir. Ancak filozoflar ve sanatçılar tedirginliklerini hatta endişelerini her fırsatta dile getirirler. İzzetbegoviç (2011) yaşanan çağın köklü bir kötümserlik düşüncesi ortaya koyduğunu hatırlatarak insanlığın hümanizme doğru değil daha ziyade kuşku, karanlık ve ıssızlığa kapı aralayan insaniyetsizleşmeye ve yabancılaşmaya doğru kaydığı düşüncesindedir. Bu da onun uygarlık kavramına yönelttiği temel eleştiriler arasındadır.

İzzetbegoviç (2011, s.119) uygarlık konusundaki değerlendirmelerini; “eğer ilim, insanın mutluluğu meselesini çözemiyorsa, o zaman insanın kökeni hakkındaki dinî vizyon hakikat, ilmî olan ise yalandır” diyerek sürdürür. Uygarlığın geldiği aşamayı nihilizm ile ilişkilendirerek durumun vehametini ortaya koymaya çalışır. Heidegger'e (2001, s.29) göre nihilizm, insanın köklü bir biçimde değerler bunalımı yaşamasıdır. Bu nedenle nihilizm ile din arasında bir zıtlık yoktur. Nihilizm sadece uygarlığın etik ve felsefi çöküşüne dönük bir alerjidir. Bu anlamda değerlere dönüş ve uygarlığın reddine dönük bir girişimdir. İzzetbegoviç'e (2011, s.119) göre bu durum biyoloji kökenli insan anlayışının iflasını göstermektedir. Çünkü nihilizm modern toplum ve insanın bir krizidir. Bu kriz insanı sadece zoolojik ve evrimci olarak kabul eden bir anlayışın ürünüdür. Batı düşüncesinde bu eleştiri insanın metafizik anlamını reddeden bir serüven ve “varlığın unutulmuşu” olarak değerlendirilmiştir (Heidegger, 2011, s.21). Varlığın unutulmuşu insanın sonlu ve biyolojik-ilerlemeci bir tarih perspektifine dayalı ele alınmasından kaynaklanır. Çünkü insanın metafizik kökeni görmezden gelinmektedir. Yine Nietzsche'nin (2011) "Tanrı öldü" parolası modern uygarlığın kalbindeki tinsel çöküşe bir atıf olarak görü-

lebilir. Nietzsche'nin (2011) uygarlık ve insan ilişkilerinde tespit ettiği yabancılaşma bir yönüyle nihilizm ile dinin ortak kaygısını yansıtmaktadır. Çünkü dinin istediği insan bu "dünya"ya ait değildir. Uygarlık bunu unutup "dünya"yı insana ebedî vatan olarak dayatmaktadır. Bu durum dünyanın insan üzerinde egemenlik kurmasına ve tek değer olarak kabulüne yol açmıştır. Aslına bakılacak olursa insanın uygarlık düzleminde yaşadığı felsefi kriz de bu zeminden neşet etmektedir. Modern toplumlarda ortaya çıkan çok çeşitli protestolar, temelde bu krizin politik ve kültürel izdüşümleri olarak görülebilir. "Asi gençlik", "cinsel devrim", "68 olayları", "egzistansiyalizm akımı" gibi toplumsal sapma olarak değerlendirilen yönelimler bu kapsamda değerlendirilebilir. Bu tip toplumsal hareketlerin uygarlık düzleminde ortaya tinsel çöküşe karşı amorf arayışlar olarak görmek mümkündür. Hatta II. Dünya Savaşı ve patlak veren siyasal totalitarizm politikaları da uygarlığın merkezinde, kolektif bilinçdışının metafizik köklerinden neşet eden reaksiyonlar şeklinde düşünülebilir. Modern uygarlığın sivil söylemlerine rağmen bütünüyle şiddet dekoruyla yoğrulmuş olması ve şiddetin gündemden hiç düşmeyen hali tinin sefaletinin bir intikamı olarak değerlendirilebilir.

İzzetbegović'in (2011) uygarlığa ilişkin eleştirilerinin dayandığı felsefi tasavvur insanın anlamı meselesinde yoğunlaşır. Çünkü bu felsefi tasavvur insanı, beşerî-dünyevî bir oluş içerisinde kavrayarak, sadece maddî ihtiyaçların maksimum tatmini çerçevesinde ele alır. Öyle ki insan sadece biyolojik bir varlık seviyesinde konumlandırılır. Uygarlığın bütün gelişme eğrisi de buna dayanır. Bütün araçlar bu zeminde bir anlam kazanır. İnsanın tinsel özü ise bu biyolojik kavrayışın içerisinde ya erimiş ya da büsbütün reddedilmiştir. İzzetbegović'in (2011) tinsel öz, düşünüş öncesi "sema-daki prolog"dur. Uygarlık "sema-daki prologu" ne kadar unutursa düşünüş o nispette fazlalaşır. Bu da, insan için trajedinin derinleşmesi demektir. Modern dünyada yaşanan bireysel ve toplumsal sorunların kaynağı da burada temayüz etmektedir. Özetle uygarlık insanı, "tek boyutlu insan" olarak tanımlamaktadır. Tek boyutlu insan, insanın tinsel bütün özelliklerinden arındırılarak sadece biyolojik-teknik bir varlık olarak ele alınmasına ve dönüşmesine karşılık gelir. Zira tek boyutlu insan makineleşen ve özgürlüğünü yitirmiş bir beşeriyetin adıdır (Marcuse, 1968, s.23).

Uygarlık eleştirisinin tamamen bir ret anlamına gelmediğini vurgulayan İzzetbegoviç (2011) temel amacının uygarlık efsanesini yıkmak olduğunu söyler. Dahası uygarlık eleştirisinin dünyanın ve hayatın tekrar insanileşmesi yolunda kültürün canlanması için bir temel olarak anlaşılması gerektiğini belirtir.

İzzetbegoviç'in (2011) uygarlık ve kültür ayrımında Gökalp'in (2013) medeniyet ve hars ayrımına benzer bir kavramsal çözümleme mevcuttur. Gerçi her iki düşünürün bu kavramlara yükledikleri anlamlar birebir aynı değildir. Gökalp (2013) hem medeniyeti hem de kültürü olumlu anlamda ve birbirini beslemesi gereken unsurlar olarak ele alır. İzzetbegoviç (2011) ise uygarlığı yani medeniyeti Mehmet Akif'e yakın bir biçimde (İmamoglu, 2010) teknolojiye bağımlı Batılı yaşam biçimi anlamında kullanır. Günümüzde sıklıkla ve olumlu anlamda kullanılan medeniyet kavramı İzzetbegoviç'in düşünsel dünyasında kültüre denk gelmektedir.

Sonuç ve Değerlendirme

İnsanlık durumunun derin bir buhranın muhatabı olduğunu söylemek abartı olmaz. Günümüzde kaos ve kriz en çok telaffuz edilen kavramlardır. Dünyada artan derecede şiddet bütün boyutlarıyla bu krizi açıkça ortaya koymaktadır. Yaşanılan durumu sadece toplumsal hayatın bir yönüyle açıklanabilir olmaktan çıkarmıştır. Durum sadece ekonomik, hukuk ya da başka bir değişkenin devreye sokulmasıyla kavranabilir olmanın ötesindedir. Modernleşme boyutuyla "ne kadar gelenek ya da gelenek mi modernlik mi" sorusunun da ötesine geçmiştir. Türk modernleşmesi tartışmaları çerçevesinde ki temalarda bu yönüyle günümüzde aşılmıştır. Sanayileşme sorunsalı da modern uygarlığın bir boyutu olarak artık toplumların yaşadığı süreci taşımaya yeterli değildir. Gelirin artması bu kaos ve krizi örtmez. Günümüzde küresel düzeyde bir insanlık buhranından bahsedilebilir. Medeniyet kavramı İzzetbegoviç'in kavrayışı çerçevesinde bir bütünsel kavrayışı zorunlu kılmaktadır. Bu boyutuyla bir meta kavram olarak medeniyet ancak bu bütünselliği açısından insanlığın yaşadığı krize ilişkin bir tahayyüle kaynaklık edebilir. Küresel düzlemde farklı medeniyet tasavvurlarına rağmen günümüzün networkleşmiş dünyası farklı kavrayışlara kaynaklık edebilir. Günümüz dünyasının bir hız çağı olarak tanımlandığı da bir gerçektir. Bu hız bir anlamda kayboluşun

da yoludur. İnsan bu koyboluş tufanında adeta kalıcı ve ebedi bir bilinç olarak medeniyet çerçevesi ortaya koyabilir mi? İnsan ve değer bu düzlemde elbette bir prima philosophia konusu olmaya devam edecektir. Varlığın sonluluğunun da ötesinde bir akış olarak hakikat bu sarmal da ne anlama gelmektedir? Medeniyet tefekkürleri sonluluğun ve geçiciliğin şiddetinde insanlık tasavvurları için ne anlama gelmektedir. İzzetbegović bu tartışmalar bağlamında medeniyet anlayışını temel ontolojik bir boyutta ele alarak insanın geleceği için bütünlüklü bir perspektif ortaya koymaya çalışır.

EXTENDED ABSTRACT

Aliya Izzetbegovic's Conception of Civilization

*

Mehmet Özcan

Ankara Hacı Bayram Veli University

The concept of civilization can be seen as a fundamental area of evaluation in terms of realizing a thought about the human condition at the macro level. As a holistic form of human history; It is a concept that includes all dimensions of human life. Thought systems, lifestyles, socio-economic structures, individual and social level activities can be seen as included in this field. Here, it is possible to make different evaluations on the concept of civilization. It can be said that the civilization process has different dimensions ranging from changes in eating habits to the use of tools and equipment made of iron in wars. In this context, the concept has been a source of philosophical and sociological discussions. It is also considered as a basic concept that identifies the basic political orientations about the nature and future of cultural identities in the process of cultural change. This study is an evaluation on the ideas of Izzetbegović in the context of civilization.

One of the fundamental analyzes of Izzetbegovic (2011) is related to the concept of civilization. He considers this concept on the historical and metaphysical basis and within the framework of human understanding. Izzetbegovic (2011) evaluates civilization based on two symbols, instrument and cult. Together with the historical adventure of man, these two realities have interacted with each other. The survival of human life was also related to these two dimensions. These dimensions occur mainly in the biological and zoological areas. Putting the stone in front of the stone for the hunt or putting it in front of the stone as a symbol of a soul is revealing the dimensions and meaning of man's adventure on earth. As far as is known, this is a feature that is not seen in other entities on earth except humans. Indeed, as stated by Izzetbegović (2011, p.84), for the first time, drawing on the sands has continued to be exclusively for man.

Human biological and spiritual terms in terms of tools and cult in the past find a response. In other words, the instrument and the cult correspond to the two dimensions of the human being. One is related to the history of the earth and the other is related to the "prologue in heaven", in the words of Izzetbegovich. Someone is connected with history, other origins and metaphysics. The equivalent of these two elements in the historical plane finds expression in the concept of civilization and culture. The cult corresponds to culture and the instrument corresponds to civilization (Izzetbegovic, 2011, p.84). This situation, symbolizing ide and matter, reveals the historical adventure of man in terms of culture and civilization. In the historical adventure of man, both himself and his alienation can be explained by this conceptualization.

In Izzetbegović (2011), the ontological approach, which is based on the spiritual origin of man, comes into prominence in the question of civilization. It can be said that he made a critique of civilization by introducing an approach based on historical systems that ignore the ontological aspect of man and the spiritual and inner dimensions of man. Izzetbegovic, in a sense, sees worldly search for external power seeking to conquer the world. He evaluates the tendencies that purify the inner aspect of man from the dilemmas leading to the captivity of the soul in the lore and spirituality axis. Izzetbegović (2011, p.91) condemns all external approaches which are not sensitive to human and truth problem as human chain of bondage. Here civilization shapes the history of the world by forgetting the calls of the ontological origin of man. In this respect, civilization is regarded as an attempt against humanity.

Izzetbegović (2011a) uses the concept of civilization in response to the arrangement between needs and tools in an external sense. But it doesn't just deal with culture on a local level. For him, the cultural domain is the universal ontological world of man. Metaphysical origin is revealed in this culture adventure. The breathing space of drama and culture is this common plane. As they move away from this plane, society and civilization emerge. Where there is no poem, technical and utopia are seen (Çoşkun, 2016, p.466).

It is no exaggeration to say that human condition is the subject of a deep depression. Today, chaos and crisis are the most pronounced concepts. The increasing degree of violence in the world clearly reveals this

crisis. It has removed the situation from being explained only in one aspect of social life. The situation is beyond being comprehensible only by the introduction of economic, legal or another variable

Kaynakça / References

- Adorno, T. W. ve Horkheimer, M. (2004). *Aydınlanmanın diyalektiği* (Çev. O. Özügül). İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Alhussler, L. (2016). *İdeoloji ve devletin ideolojik aygıtları*, (Çev. A. Tümerte-kin), İstanbul: İthaki Yayınları.
- Berger, P. L. (Ed.) *Le reenchantement du monde*, In (s.5-36). Paris: Bayard.
- Berger, P. L. (2001). *La desecularisation du monde: Un Point de Vue Global*. In: P. L.
- Berlin, İ. (2010). *Romantikliğin kökleri*, (Çev. M. Tuncay). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Cox, H. (2005). Piyasa tanrısı (Çev. A. Köse). *Marife*, 5 (1), 197-204.
- Çelik, C. (2013). *Geleneksel şehir dindarlığından modern kent dindarlığına*. İstanbul: Hikmetevi Yayınları
- Çoşkun, M.Y. (2016). Aliya izzetbegoviç'in "kültür ve medeniyet"i. *Hece Dergisi*, Aliya İzzetbegoviç Özel Sayısı 229, 464-468.
- Goethe, J. W. V. (2016). *Faust* (Çev. İ. Cankorel). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Gökarp, Z. (2013) *Hars ve medeniyet*. İstanbul: Bilgeoğuz Yayınları.
- Guenon, R. (2004). *Niceliğin egemenliği ve çağın alametleri* (Çev. M. Kanık), İstanbul: İnsan Yayınları.
- Habermas, J. (2001). *İletişimsel eylem kuramı* (Çev. M. Tüzel), İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Heidegger, M. (2001). *Nietzsche'nin tanrı öldü sözü ve dünya resimleri çağı* (Çev. L. Özşar). Bursa: Asa Kitabevi.
- Heidegger, M. (2011). *Varlık ve zaman* (Çev. K. H. Öktem) İstanbul: Agora Kitaplığı.
- İllich, İ. (2016). *Okulsuz toplum* (Çev. M. Özay), İstanbul: Şule Yayınları.
- İmamoğlu, A. V. (2010). Mehmet Akif'te medeniyet kavramı. *İslami Araştırmalar*, 21 (3), 165- 171.

- İzzetbegoviç, A. (2011). *Doğu batı Arasında İslam*, (Çev. S. Şaban), İstanbul: Yarın Yayınları.
- Marcuse, H. (1969). *Tek boyutlu insan* (Çev. S. Çagan). İstanbul: May Yayıncılık.
- Nietzsche, F. (2011). *Böyle buyurdu zerdüst*, (Çev. M. Batmankaya). Ankara: Say Yayınları
- Özdemir, M. (2014). *Aliya izzetbegoviç'in düşüncesinde üçüncü yol ve felsefi temelleri*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Weber, M. (2011). *Protestan ahlakı ve kapitalizmin ruhu* (Çev. M. Köktürk). İstanbul: Bilgesu Yayıncılık.
- Yapıcı A. (2009). Küreselleşme ve değerler krizi. *Dem Dergi*, 3, 14-18.
- Yapıcı, A. (2007). Geleneksellik ile modernlik arasına sıkışan din anlayışları ve dindarlık. *DEM Dergi*, 1, 24-29.

Kaynakça Bilgisi / Citation Information

Özcan, M.(2019). Aliya İzzetbegoviç'in medeniyet tasavvuru. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 11(18), 2632-2648. DOI: 10.26466/opus.538054